onze bedoelingen een geheel misleidende voorstelling geeft. In het bovenstaande hopen wij dit misverstand en deze mistificatie te hebben geëlimineerd.

Een geheel andere zaak is, hoe te oordelen over de marginalistische theorie als zodanig, in haar kwaliteit van verklaringsinstrument voor het producentengedrag. Een vergelijking daarvan met de recente theorieën van Cyert en March e.a. (satisfactieniveaus) – waaraan het tweede bestanddeel van het artikel van collega Misset is gewijd⁴ – geeft stellig aanleiding tot belangwekkende beschouwingen en verdient nader onderzoek. Het opruimen van enige oude en nieuwe misverstanden kan de weg hiervoor vrijmaken.

R. SLOT

⁴ Een eerdere beschouwing van Misset hierover is vervat in zijn praeadvies voor de 47ste accountantsdag van het N.I.v.A. (opgenomen in *De Accountant* van september 1964).

NASCHRIFT

Collega Slot heeft zijn vroeger genoemde bezwaren tegen Limpergs afscheidsrede herhaald. Wat de bezwaren sub a., b., d. en f. betreft het volgende. Een andere opvatting dan die, welke Collega Slot sub a. naar voren brengt, is in Nederland gemakkelijk denkbaar en een discussie hierover is weinig vruchtbaar. Zijn stelling sub b. is juist, maar ook Limperg heeft hierop gewezen. Uitvoerig bespreekt deze de passage die J. L. Mey aan de onuitvoerbaarheid van de marginale calculatie wijdt. Met zijn bezwaar sub d. stem ik in. Collega Slots bezwaar sub f. dient in samenhang te worden gezien met wat hij sub g. aanvoert. Limperg heeft hierover op college duidelijker gesproken dan hij in zijn afscheidsrede doet.¹ Zijn gedachtengang berust op een aantal hypothesen met betrekking tot vraag- en aanbodelasticiteiten op een bepaald ogenblik en veranderingen van deze in de loop van de tijd, waarvan de werkelijkheidswaarde zeker kan worden betwist. Hierbij sluit aan Limpergs opmerking, dat naar zijn mening de marginalisten de gelijkheid van prijs en marginale kosten als voorwaarde ter maximalisering van de winst stellen. Gemakkelijk zij toegegeven, dat dit slechts juist is, als op de markt volkomen concurrentie heerst, of produktconcurrentie met constante prijs bestaat.

Echter is er meer in Limpergs afscheidsrede dan uit de kritiek van de bezwaardens blijkt. In zijn wetenschappelijke loopbaan poogde Limperg economisch inzicht te verkrijgen in productieprocessen van bedrijfshuishoudingen, een inzicht gefundeerd op zijn onuitputtelijke kennis van de feiten. In tal van opzichten is hij daarin geslaagd. Uitzonderlijk in zijn

¹ Zie *Bedrijfseconomie. Verzameld werk van Prof. Dr. Th. Limperg Jr.*, deel IV, Deventer 1965, blz. 451 e.v.

tijd was ook zijn streven naar een vergelijking van geformuleerde bedrijfseconomische theorieën met reeds bestaande sociaal-economische theorieën. In zijn afscheidsrede komt deze empirische en economische fundering van zijn theoretische denkbeelden terug. Recente ontwikkelingen van de bedrijfseconomie, waarin meer dan ooit aandacht wordt geschonken aan empirische toetsing en aan de integratie met de sociale economie, maken het wenselijk, dat men nagaat in hoeverre Limperg inderdaad inzicht heeft verkondigd, die doorklinken in eigentijdse theorieën. Een poging hiertoe heb ik ondernomen in mijn artikel in het september-oktobernummer van *De Economist* 1966. De kritiek van mijn opponent op mijn stellingen is een schaars goed, en komt mij voorzover aanwezig weinig steekhoudend voor. Hierdoor ben ik gesterkt in mijn opvatting, dat na Collega Slots aanval een nieuwe behandeling van Limpergs gedachten noodzakelijk was om een evenwichtig oordeel te bereiken. Aangezien Collega Slot in zijn wederwoord zijn kritiek op Limpergs theorieën puntsgewijze opsomt, meen ik goed eraan te doen ook mijn stellingen te herhalen, aangevuld met commentaar naar aanleiding van de gemaakte opmerkingen.

1. Collega Slot heeft geen kritiek laten horen op mijn op bladzijde 499 bereikte conclusie, dat geen op grond van de empirie stevig gefundeerde uitspraken ten gunste van de marginale beschouwingswijze en techniek pleiten. Dit is in overeenstemming met Limpergs opvatting, die hij zeer uitdrukkelijk in zijn afscheidsrede heeft uitgesproken. Het belang van deze conclusie kan men moeilijk overschatten. Ik stel haar dan ook voorop.

2. Limpergs enge interpretatie van het marginalisme geeft met inachtneming van het toen verrichte theoretische en empirische onderzoek geen verkeerd beeld van de stand der economie in die dagen. Wel wordt er vooral in de jaren na de tweede wereldoorlog enige aandacht geschonken aan de hypothese van de winstmaximalisatie op lange termijn, maar het blijft een stiefmoederlijke bedeling. Belangrijk is ook, dat pogingen om tot een empirische fundering van het marginalisme te komen, alle cirkelen rondom de hypothese van de winstmaximalisatie op korte termijn. Tot de reële inhoud van de hypothese van winstmaximalisatie op lange termijn door te dringen door empirisch onderzoek ziet men begrijpelijkerwijze geen kans. Bain, weer een andere van de vijf auteurs waarop Collega Slot zich graag beroept als verdedigers van de veronderstelling van winstmaximalisatie op lange termijn (sub 2), drukt zich dan ook in 1948 aanzienlijk voorzichtiger uit dan uit de woorden van Collega Slot blijkt: „It is not evident that the question of whether ‘profits are maximized’ is really amenable to treatment”.² Deze woorden spreken voldoende voor zichzelf, ook wat betreft de verklaringswaarde die Bain toekent aan de door hem ter sprake gebrachte hypothese van winstmaximalisatie op lange termijn.

3. Achteraf gezien kan men zeggen, dat Limpergs behandeling van de hypothese van winstmaximalisatie op lange termijn een weg met uitzichten is gebleken. Met het economisch motief als uitgangspunt komt

² J. S. Bain, „Price and Production Policies” in *A Survey of Contemporary Economics*, onder redactie van H. S. Ellis, Homewood (Ill.) 1948, blz. 155.

hij tot de introductie van doelniveaus en hij belicht de kwalitatieve aspecten van de relatie tussen doelniveaus en economisch motief. Het beste is nog eens de gedachten van White te herhalen, waarvan de inhoud kenmerkend is voor Limpergs theorie: „While the total future profit potential may not be amenable to calculation, it is possible to measure certain present characteristics of firms which are likely to influence their profit potential. Such characteristics may well be regarded as alternative goals to profit within the planning periods considered”.³

Een goede beoordeling van Limpergs afscheidsrede is alleen maar mogelijk, als men het bovenstaande in aanmerking neemt. In het vervolg van mijn behandeling van het verband, dat Limperg heeft gelegd tussen doelniveaus en economisch motief, heb ik diens voorbeeld van de expansie door arbeidsverdeling en mechanisering gegeven. Collega Slot komt in punt 3 erop terug en vraagt zich af op welke wijze de uitspraken van Limperg op een niet merkwaardige wijze kunnen worden geïnterpreteerd. Het antwoord is eenvoudig en ik heb het al gegeven. Ik heb geschreven: „... dat naar zijn mening (de mening van Limperg -H.M) de marginalist bij het onderzoek naar de mogelijke expansie van de bedrijfshuishouding in de verwachte meerdere kosten de capaciteitskosten begrijpt”. Bij mijn verwijzing in verband hiermede naar colleges van Limperg heb ik bovendien uitdrukkelijk aangegeven in welk deel van het *Verzameld Werk* en op welke bladzijden de relevante passages te vinden zijn.⁴

4. De uitspraak van Collega Slot, dat het werk van Machlup, Fellner en anderen de theorie van Limperg aantast, is onjuist. Wat Machlup betreft heb ik geschreven: „Het doel van de laatste was een verklarende theorie te geven, niet normen te formuleren, waardoor zijn opzet van den beginne af niet in Limpergs betoog past.”⁵ Collega Slot maakt hiervan het volgende in zijn reactie: „Dat Limperg in zijn afscheidsrede is voorbijgegaan aan de uiteenzettingen van Machlup....., is voor Misset ‘begrijpelijk’, daar Machlups opzet ‘niet in Limpergs betoog past’”, waarmede hij in zijn citaat het kardinale deel van mijn argumenten weglaat. Behalve dat Machlups theorie niet normatief kan zijn, heb ik er ook de aandacht op gevestigd, dat zij het kenmerk van de falsifieerbaarheid mist. Evenmin vormen Fellers gedachten een substantiële bijdrage tot het marginalisme, zeer in het bijzonder omdat zij onvoldoende tot de analyse van de onzekerheid leiden. Een uitweg uit de impasse ontstaan door de onvolledigheid van de informatie, is een aanvaarding van het subjectivisme. Die subjectivering veroorzaakt dat weer precies gelijke bezwaren ontstaan als die, welke tegen de theorie van Machlup zijn aangevoerd.

Aan de in dit verband door Collega Slot genoemde bezwaren wordt alle kracht ontnomen, als men bedenkt dat Limperg beoogde een normatieve theorie te formuleren. Als factor kan dan verder worden genoemd, dat de weinig op de werkelijkheid gebaseerde denkbeelden waarvan o.a. Machlup en Fellner zich bedienden de werkelijkheidsbewuste Limperg met enig recht en reden vermoedelijk meer als afdwalingen van de kern

³ Zie blz. 508 van *De Economist* 1966.

⁴ Nl. deel IV, blz. 451 e.v.

⁵ *De Economist* 1966, blz. 503.

van het marginalisme, dan als een serieuze afgesloten ontwikkeling voorkwamen.

Uit wat Collega Slot in dit verband over formele analyse opmerkt, moet men concluderen, dat naar zijn mening het gebruik van formele methoden in de wetenschap de werkelijkheidswaarde van de hierdoor ontstane theorieën vermindert. Het zou er donker voor de wetenschap uitzien, als zulks het geval zou zijn. Deze stelling is natuurlijk onjuist.

Tenslotte nog een enkel woord over de aanklacht van Collega Slot, dat ik van zijn bedoelingen een geheel misleidende voorstelling heb gegeven. Ik meen, dat het belangrijk is de huidige waarde van Limpergs afscheidsrede vast te stellen en niet de waarde ervan in 1950. Hiertoe heeft mede mijn betoog gediend. Als Collega Slot wil aantonen, dat een aantal bedrijfseconomen in 1964 en 1965 „de zeer betrekkelijke waarde van Limpergs uiteenzetting” niet zijn gaan inzien, is het immers onjuist de nu door mij vermelde factoren achterwege te laten.

H. A. J. F. MISSET